

Марія Зубрицька Поетика «зеленого»
часо-простору в творчості
Б.-І. Антонича та Б. Лесьмяна:
спроба порівняльного аналізу

У життєвих і творчих долях Б.-І. Антонича та Б. Лесьмяна є чимало подібностей, які очевидні як в їхньому поетичному світосприйнятті так і в образотворенні. До обидвох визнання прийшло через десятиліття після їхньої смерті. Обидва поети обирали координатами свого поетичного макрокосмосу трикутник Природа-Бог-Людина та запропонували власну пантеїстичну філософію правічної, всевладної та всемогутньої Природи, яку обдарували божественними рисами. Антоничівська та Лесьмянівська метафізична поезія органічно пов'язана з фольклорними традиціями та міцно вкорінена в архетипні людські уявлення про велич Природи та її магічні властивості. Творчість обидвох поетів можна було б метафорично схарактеризувати як поетику засліпливого саява поганського поклоніння силам Природи. І для українського, і для польського поета спроба поетичної реконструкції первинного народного мікркосмосу є водночас спробою авторської відповіді на такі дискусійні теми та проблеми, як людина і природа, мистецтво та метафізика, матерія та дух тощо.

Поетика Б.-І. Антонича та Б. Лесьмяна мають дві спільні основні риси – це багатство та неповторність художніх засобів і способів вираження їхнього світовідчуття та світосприйняття. Обидва спиралися на добірну колекцію незвичних і неконвенційних поетичних засобів, які покликані були підкреслити оригінальність і винятковість їхнього поетичного макрокосмосу.

Поезія Б.-І. Антонича є настільки очевидним винятком на тлі українських літературних традицій, як і поезія Б. Лесьмяна на традиційному ландшафті польської літератури. Очевидно, що художні тексти двох поетів перенасичені різними типами поетичних фігур, що стали приголомшливою несподіванкою не лише для пересічних читачів, а й для найбільших гурманів вишуканого поетичного слова.

До таких несподіваних, із погляду класичної поетики, художніх засобів образотворення належить поетика «зеленого» часо-простору, яка у творчості двох поетів виконує однакову символічну функцію. Одним із ключових символічних образів у поетичному мисленні Антонича та Лесьмяна є образ «зелені» та похідна від цього образу низка «зелених» метафор, що щедро розсипані по всіх текстах поетів: «зелена кров», «зелена година», «зелена хвилина», «зелена євангелія», «зелений час», «зелене волосся» тощо. «Зелений» часо-простір Антонича та Лесьмяна – це поетична символізація весняного пробудження природи та воскресіння людського духу. Цикл віршів «Зелена година» із першої збірки Б. Лесьмяна «Сад на перехресті» виразно перегукується з епітетом «зелена хвилина» Б.-І. Антонича:

Знаю тепер вже, що кожного серце окремий
є всесвіт,
кожного правда одна, правда зелених
хвилин¹.

Обидва поети використовують образ «сірих годин», що символізують монотонні довгі будні:

Тихо проходив тут день кроками сірих
годин².

Лесьмян і Антонич пристрасно прагнуть розчинити сіру дійсність у зеленій магії весняної природи, тому у світі їх поетичної уяви під впливом зеленого дива весни навіть сірий час починає «зеленіти»:

¹ Антонич Б.-І. *Поезії*. – К., 1989. – С. 89.

² Там само. – С. 88.

Biegnie dziewczyna lasem. Zieleni s̨i jej czas...
Oto jej w̨os rozwiany, a oto – szum i las!³

«Велика Зелена Година» у польського поета тотожна «зеленій хвилині» українського поета, оскільки вони однаково символізують сакральну мить вічного повторення чи преображення Природи й є маркерами передчуття якогось таїнства народження чогось невимовного. Предковичний ліс у поетичному циклі «Зелена година» Б. Лесьмяна вказує на те, що перед читачами, з одного боку, розгортається один із топосів вічності, а з другого боку, саме цей топос вічності як різновид антиципації, як знак чогось сокровенного, що мало б бути праосновою вічного повернення, закладає горизонт читацьких сподівань на магічне дійство трансфігурації пралісу:

Rozechwiały się szumne gałęzi wahadła
Snem tr̨acone! Wybiła Zielona Godzina!
Wynijdz̨, lesie, z swej g̨łebi, ty nasz i nie nasz!
Czyjaż dusza w tve g̨aszczce znowu się zapadła?
Czyjaż twarz się strumieniom twoim przypomina?
Jeszcze moja przed chwil̨ą juź niczyja twarz...
Dziwno mi, że ją widz̨ą w̨ód pr̨ądy i drzewa,
Tę sam̨ą a juź inn̨ą, i szepcz̨ą: To ona!
Zb̨łakaną poza nami B̨óg przywr̨ócił nam!...»⁴.

Водночас «зелена година» та «зелена хвилина» – це мить великої гармонії та злиття воедино людини і природи. Процес реінтеграції людини з довкіллям у творчості Б.-І. Антонича неможливий без ритуалу «вростання» у природу:

Вростем у землю, наче сосни
(лопоче лісу коругов).
Налеться в наші жили млосний
Рослинний сік – зелена кров⁵.

Якщо міфологічний час, що символізує циклічність «вічного повторення» та «воскресіння природи», Лесьмян і Антонич

³ Leśmian Bolesław. *Poezje*. – Kraków. Dom książki. 1993. – S. 18.

⁴ Там само. – С. 15.

⁵ Антонич Б.-І. *Цут. праця*. – С. 123.

забарвлюють у зелений колір весняного пробудження, то міфологічним простором зеленої весняної містерії преображення природи вони обирають старезний вічний ліс. У поетичному універсумі обидвох поетів одним із визначальних архетипів є архетип пралісу з усіма інваріантами його аксіосфери. Праліс – це не лише символ недоторканної та чистої природи, а й потенційне місце сакрального центру, своєрідна форма ескапізму, втечі від дійсності у світ гармонійної пасторалі. Як слушно зауважила М. Новикова: «Антоничева “лісова” образність доводить щонайменше дві речі. Першу: природа в Антонича не так “біологічна”, як саме людська, – хоча б тому, що символічна і мітологічна. Друге: все-таки “бездомішкове” мітологічне мислення сучасній людині (навіть карпатському лемкові) вже неприступне. Він може тільки “живитися” з міту – але не *жити* ним»⁶. Те саме можна сказати і про «лісові» поезії Б. Лесьмяна, який подібно до Антонича «*живився*» спогадами про дитячі враження від «зеленої» краси українських краєвидів. Пам'ять дитинства у поетичній уяві Б.-І. Антонича та Б. Лесьмяна є першоосновою їхньої філософії природи та пантеїстичної візії світу.

У цьому контексті варто наголосити на деяких фактах із біографії польського поета. Болеслав Лесьмян народився 1877 р. в Україні, де провів дитячі та студентські роки. Після закінчення Київського університету поет багато подорожував, певий час мешкав у Парижі. Однак Франція з її величезними та величними культурними традиціями не вплинула на творчість поета. Пояснення цього феномена, мабуть, можна знайти у ранніх творах польського класика, котрий саме в Парижі написав перші вірші, що возвеличували таїну лісової природи та містерію її пробудження. Ці ранні Лесьмянові вірші можна відчитувати як виразну поетичну ностальгію за дитинством і чарівною українською природою. Коли значно пізніше дослідники творчості Б. Лесьмяна виокремили незбагненну силу «зеленої магії» як одну із магістралей його поетичного світу, він, за словами дослідників

---

⁶ Марина Новикова. *Мітосвіт Антонича: біос та емос* // <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/novikova.htm>.

його творчості, не раз зауважив, що саме такими багатими та зеленими є українські лісові ландшафти. Дослідники творчості Б. Лесьмяна не раз наголошували, що на формування системи образів «зеленого» часо-простору поета мали його дитячі та юнацькі враження від Зелених свят в Україні⁷.

Увійти в дивосвіт Антоничевої та Лесьмянової поезії та збагнути його в усій повноті та красі можна лише завдяки чудодійному вмінню дивитися на довкілля зачарованими очима, зі щирим захопленням і сонцесайною дитячою усмішкою, які вмить можуть зробити цей світ чистішим, кращим, оптимістичнішим. Вмінню бачити серцем. Тільки з такого дару чи вміння дивитися очима душі і бачити серцем може народитися світла картина зеленої величі природи в уяві дорослих. У поетичній уяві обидвох поетів знайшла собі притулок дитяча безпосередність, дитяче захоплення найпростішими речами та вміння бачити у кожному дереві, камені і в кожній пташині споріднену душу:

Przyszły do mnie motyle, utrudzone lotem,
Przyszły pszczoły z kadzidłem i mirrą i złotem,
Przyszła sama Nieskończoność
Wy popatrzeć w mę zieloność –
Popatrzyła i odejść nie chciała z powrotem...⁸

Життєрадісні мотиви у ранніх творах Б. Лесьмяна дуже часто межують із поетичною екзальтацією, з прагненням ліричного героя стати органічною часткою весняної стихії природи. Те саме можна сказати про поезію Б.-І. Антонича, в якій зелений дивосвіт природи призводить до «екстазу знемоги»:

Зелена ніч рослин душна екстазою знемоги,
у скорчах розкоші куці, коріння й пальці й листя
насіння вибухає, й місяць коле землю рогом,
аж згасне днем закритий, що, мов змії, за ним іскриться⁹.

У поетичній візії природи Б.-І. Антонича та Б. Лесьмяна, а також в композиції їх текстів, надзвичайно важливу роль

⁷ *Wspomnienia o Bolesławie Leśmianie* / Oprac. Z. Jastrzębski. – Lublin., 1966.

⁸ Leśmian Bolesław. *Op. cit.* – S. 162.

⁹ Антонич Б.-І. *Цум. праця.* – С. 234.

відіграють антиномії. Їхній поетичний світ розділений навпіл між духом і матерією, буттям та небуттям, душею та тілом. Обидва поети своїм поетичним словом сягали глибин структури живого архаїчного мислення, що стало праосновою фольклорних і міфологічних візій світу в усіх слов'янських культурах. Б.-І. Антонич і Б. Лесьмян здійснили захопливі поетичні мандрівки в архаїчні світи та засвіття, щоб використати їхні глибинні пласти як джерело власної творчості, як одвічне знання про людське існування. І в своєму поетичному макросвіті обидва поети-міфотворці наблизили ці найглибинніші архаїчні пласти культури на відстані душі сучасної людини та стали водночас медіумами і провідниками для всіх, хто спрагло шукає шляхів відновлення духовної єдності з природою. Видатний польський поет Ю. Тувім, сучасник Б. Лесьмяна та Б.-І. Антонича, автор відомої поезії «Зелень. Словотворча фантазія», метафорично схарактеризував творчість Лесьмяна як явище космічного походження: «Якщо десь там, за небесами, і є Держава Поезії, то саме Лесьмян є її посланцем на землі»¹⁰. А Б.-І. Антонич сам обрав собі оселю у космічних просторах, у координатах своєї улюбленої вічно зеленої зорі:

Живу коротку мить. Чи довше житиму, не знаю,
тож вчусь в рослині сп'яніння, зросту і буяння соків.
Мабуть, мій дім не тут.
Мабуть, аж за зорею¹¹.

І.-Б. Антонич і Б. Лесьмян відчайдушно прагнули повернути людину в лоно Природи, об'єднати знову землю й небо, утвердити діонісійську буйність життя як первісний модус людської екзистенції. Це були поетичні рефлексії не лише на вічні теми людського буття, а й своєрідна реакція на загрозливі виклики та проблеми, які спричинив технічний і цивілізаційний поступ, укорінені в прагматизм калькуляційного мислення. Б.-І. Антонич і Б. Лесьмян, подібно до В. Вітмена та Ю. Тувіма, творили

---

¹⁰ J. Tuwim, Leśmian. *W dziesięciolecie śmierci*// Wspomnienia o Bolesławie Leśmianie – Lublin 1966. – S. 120.

¹¹ Антонич Б.-І. *Цит. праця*. – С. 234.

свій фантастичний ландшафт Природи, в якому реальний світ розчиняється як краплина в океані. Їх часто називали останніми мрійниками, котрі намагалися здійснити «зелену» революцію в поезії та зробити свій вклад у порятунок реального світу від проваль матеріалістичного світогляду¹². Щодесни, коли природа розгортає свою «зелену евангелію», надходить ця магічна «зелена година» і «зелена хвилина», коли кожен, подібно до Антонича та Лесьмяна, може відчути велику гармонію душі.

---

¹² Łopuszański P. Bolesław Leśmian: marzyciel nad przepaścią. – Warszawa: Wydawn. Książkowe Twój Styl. – 2006.